

Ενότητα 3.1

ΒΕΜΠΕΡ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΜΑΡΞ

3.1.1 Η πολεμική

Η διαμάχη-συζήτηση ανάμεσα στις απόψεις που εκφράζει ο Βέμπερ σε αντιδιαστολή με αυτές των μαρξιστών μπορεί να χωριστεί σε δύο περιόδους. Η πρώτη αρχίζει με τη δημοσίευση του υπό εξέταση δοκιμίου του Βέμπερ και φτάνει μέχρι τη σύνοψη της συζήτησης από τον E. Fischhoff το 1944. Η δεύτερη καλύπτει την περίοδο από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τη σύνοψη της συζήτησης για την *Προτεσταντική Ηθική* που πραγματοποίησε ο G. Marshall και τη συμβολή των A. Giddens και R. Collins.

Ο E. Fischhoff (1944), σε άρθρο του στο οποίο αναφέρεται στην ιστορία της διαμάχης-συζήτησης για την προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού, κάνει μια γενική αναφορά στη συζήτηση αναφορικά με τη σχέση καπιταλιστικής ηθικής και προτεσταντισμού. Απ' αυτήν προκύπτει ότι αριθμός μη μαρξιστών σχολιαστών του βεμπεριανού έργου αντιμετώπιζαν το υπό συζήτηση έργο του Βέμπερ ως συμπλήρωμα στη μαρξική υπόθεση.¹ Η τελευταία, σύμφωνα με την επικρατούσα την εποχή εκείνη (ως το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου) άποψη, υποστήριζε ότι οι υλικές συνθήκες της ύπαρξης, της παραγωγής και της αναπαραγωγής της υλικής ζωής διατηρούν ένα προβάδισμα και τελικά διαμορφώνουν προκαλώντας αιτιακά τις ιδέες, οι οποίες και τους αντιστοιχούν. Σε αντιστοιχία με αυτή τη γενική θεώρηση, είχε επικρατήσει να υποστηρίζουν οι μαρξιστές ότι κάθε απόπειρα να εξηγηθεί η δυτική πορεία προς τον ορθολογισμό και τον καπιταλισμό θα πρέπει να εδράζεται στην αναγνώριση της θεμελιακής επίδρασης των υλικών –διάβαζε οικονομικών– συνθηκών και παραγόντων.

Η βεμπεριανή προσέγγιση αντιμετωπίστηκε, κατά περίπτωση, ως απάντηση, αντίποδας ή/και συμπλήρωμα στη μαρξιστική. Όπως είδαμε στα προηγούμενα και, βέβαια, στο ίδιο το δοκίμιο του Βέμπερ, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η εμφάνιση του καπιταλισμού στη σύγχρονη μορφή του είναι αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, και των εντελώς ειδικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν με την προτεσταντική μεταρρύθμιση· συγκεκριμένα, ότι ο καπιταλισμός είναι και αποτέλεσμα ορισμένων ιδεών της προτεσταντικής μεταρρύθμισης· ότι απορρέει από τον καλβινισμό και την ηθική της εργασίας που εκπορεύεται από αυτόν (βλ. Fischhoff, 1944, σ. 57).

Χωρίς αμφιβολία, ήταν ο ίδιος ο Βέμπερ ο οποίος αρχικά «έριξε λάδι στη φωτιά» (βλ., λ.χ., τις αναφορές του Löwy, 1989, σε σχετικά αποσπάσματα από την *ΠΗ*). Να σημειώσουμε πως υπάρχει ευρύτερη συμφωνία ότι ο Βέμπερ στο δοκίμιο του ουσιαστικά επιτίθεται όχι τόσο στις απόψεις του ίδιου του Μαρξ, όσο στους μαρξιστές και τον Μαρξισμό της εποχής του (Giddens, 1970· Τερλεξής, 1988· Löwy, 1989· Löwith, 1993, σ. 119-20).² Οι τελευταίοι ήταν ακαδημαϊκοί αλλά και

μάχιμοι διανοητές· ενεργοί φορείς πολιτικής δράσης μέσα από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας, όπως ο Κ. Λίμπκνεχτ και η Ρ. Λούξεμπουργκ. Ο Βέμπερ αντιπαράτιθετο πολιτικά μ' αυτούς και επανειλημμένα τους επιτέθηκε αναφερόμενος κατά τρόπο απαξιωτικό στους υλιστές και στον υλισμό.³

Καθώς οι μαρξιστές ένιωσαν να θίγονται από τα δηκτικά σχόλια του Βέμπερ –για μερικούς από τους οποίους θεωρούσε πως ανήκαν στο «τρελοκομείο» ή στον «ζωολογικό κήπο» (αναφέρεται στο Giddens, 1995, σ. 28)– αλλά και από τη γενικότερη υποτιμητική στάση του απέναντί τους, τον αντιμετώπισαν εχθρικά.

Η στάση αυτή του Βέμπερ, η οποία ήταν συνειδητή, είχε αποτέλεσμα τον εκ μέρους του μονόπλευρο τονισμό των ιδεατών παραγόντων (Fischhoff, 1944, σ. 60). Με τη σειρά της αυτή η έμφαση, παρ' όλες τις αιτιάσεις που προέβαλε –ο αναγνώστης θα θυμηθεί τα σχετικά εδάφια της ΠΗ (σ. 48-9, 79, 159-60), στα οποία ήδη έχουν γίνει αναφορές νωρίτερα στο κεφάλαιο 2 (βλ. ενότητα 2.2)–, προκάλεσε την πεποίθηση σε εχθρούς και φίλους πως εδώ έχουμε την αστική απάντηση στον Μαρξ και τον Μαρξισμό. Απάντηση η οποία, θέτοντας τα πράγματα σε επιστημονική βάση (έτσι υποστηριζόταν), επιχειρεί να ανατρέψει τόσο το γενικό μαρξικό σχήμα για την προτεραιότητα των υλικών έναντι άλλων παραγόντων, όσο και τη συγκεκριμένη μαρξιστική εξήγηση για την εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού. Τόσο λοιπόν οι ακαδημαϊκοί μη μαρξιστές όσο και οι μαρξιστές σχολιαστές και κριτικοί του Βέμπερ αντιμετώπισαν τη μονογραφία του σαν μία προσπάθεια να επιβληθεί ο «ιδεαλισμός» στον «υλισμό».⁴

Γρήγορα, οι απόψεις του Βέμπερ υιοθετήθηκαν με ενθουσιασμό από τους δηλωμένους εχθρούς του Μαρξισμού, που με αυτό τον τρόπο θεώρησαν ότι τους παρουσιάζεται μία ευκαιρία να κατατροπωθεί το «αντίπαλον» δέος. Από την άλλη πλευρά, οι μαρξιστές πολέμοι τους διείδαν στις απόψεις του Βέμπερ και των οπαδών του μία ιδεολογικού χαρακτήρα επίθεση. Θεώρησαν ότι η επίκληση του επιστημονικού χαρακτήρα της θέσης για την ΠΗ χρησιμοποιείται ως προκάλυμμα και πρόφαση για την εναντίον τους ιδεολογική επίθεση και απάντησαν αναλόγως. Το αποτέλεσμα ήταν η διάσταση της πολεμικής να ριζώσει, να εκδηλωθεί διαμάχη και αντιπαράθεση, αντί της ουσιαστικής συζήτησης η οποία σε σημαντικό βαθμό ακυρώθηκε.

Παράλληλα Κείμενα

Για να γνωρίσετε το υπόβαθρο της διάστασης Βέμπερ-μαρξιστών, μελετήστε τώρα το κείμενο του Α. Giddens στο Μέρος Β αυτού του τόμου. Ο Giddens αναφέρεται στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συνέγραψε ο Βέμπερ την ΠΗ, όπως και τη στάση του απέναντι στους μαρξιστές της εποχής του, πολιτικούς και ακαδημαϊκούς. Επίσης, συμβουλευτείτε το κείμενο του Μ. Löwy, που παρατίθεται στο Μέρος Β.

3.1.2 Το μαρξικό σχήμα

Δεν είναι δυνατόν να αναφερθεί κανείς στη σχέση ανάμεσα στις αντιλήψεις του Μαρξ για την ανάπτυξη του καπιταλισμού και σε εκείνες του Βέμπερ, αν δεν

παρουσιαστούν, εξαιρετικά συνοπτικά κατ' ανάγκη, οι απόψεις του πρώτου. Στο μαρξικό σχήμα δίνεται μία προτεραιότητα στη διαδικασία της παραγωγής και αναπαραγωγής της υλικής ζωής έναντι των άλλων δραστηριοτήτων της κοινωνικής διαβίωσης (βλ. Ritsert, 1996, σ. 277-9). Στη σύνθεσή του ο Μαρξ διατείνεται ότι το άθροισμα των σχέσεων που συνάπτονται κατά τη διάρκεια της παραγωγικής προσπάθειας, των «σχέσεων παραγωγής», που πρωτίτως, αλλά όχι αποκλειστικά, παίρνουν τη μορφή των ιδιοκτησιακών σχέσεων, διαπλέκονται με τα διαθέσιμα μέσα της παραγωγής. Τέτοια είναι η τεχνολογία, τα μηχανήματα και τα εργοστάσια, οι γνώσεις και οι δεξιότητες, οι πρώτες ύλες και οι λοιπές εισροές απαραίτητες για την πραγματοποίηση της παραγωγικής προσπάθειας, η εργατική δύναμη και ευρύτερα ο ανθρώπινος παράγοντας. Το αποτέλεσμα της διαπλοκής αυτής συνιστά την *οικονομική δομή* της κοινωνίας,⁵ όπως έλεγε ο Μαρξ «το αληθινό θεμέλιο» της κοινωνίας, την *υλική της βάση*.

Γενικά, ανάμεσα στις δυνάμεις και τις σχέσεις παραγωγής παρουσιάζεται μία ένταση. Η ένταση ενυπάρχει και στο κοινωνικο-παραγωγικό σύστημα του καπιταλισμού και το διαπερνά, αποτελεί τη βασική αντίφαση του συστήματος αυτού και είναι αυτή που η επίλυσή της επιφέρει τη συνολική κοινωνική μεταβολή. Έτσι, από τη μία πλευρά, οι παραγωγικές δυνάμεις λόγω της τεχνολογικής προόδου και της τεράστιας ανάπτυξης του καταμερισμού της εργασίας που παρατηρείται εμπλέκουν και περιλαμβάνουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, το σύνολο ουσιαστικά των μελών της κοινωνίας στην παραγωγική προσπάθεια. Κατ' αυτή, λοιπόν, την έννοια οι παραγωγικές δυνάμεις είναι *κοινωνικοποιημένες*. Από την άλλη πλευρά, συγκρούονται με τον ατομικό χαρακτήρα που λαμβάνει η ιδιοποίηση των αγαθών, όπως επιβάλλουν στο καπιταλιστικό πλαίσιο οι υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής (βασικά οι νομικές σχέσεις ιδιοκτησίας).

Η επίδραση της μόνιμης αυτής αντίφασης, θεωρούσε ο Μαρξ, εκ των πραγμάτων μεγαλώνει, οξύνοντας την *ταξική πάλη* ανάμεσα στις δύο βασικές κοινωνικές τάξεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, τους καπιταλιστές και τους μισθωτούς εργάτες. Όσο, όμως, οξύνεται η ταξική πάλη, τόσο πολλαπλασιάζονται οι πιθανότητες να συνειδητοποιήσουν οι εργαζόμενοι την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, να αποκτήσουν *ταξική συνείδηση*. Με τη σειρά της, η ταξική συνείδηση αποτελεί τον αναγκαίο όρο-προϋπόθεση (αλλά όχι και τον μοναδικό) για την κατάργηση του καπιταλισμού. Αυτό, βέβαια, δεν πραγματοποιείται κατά αυτόματο τρόπο αλλά μέσα από μία πορεία κοινωνικών και πολιτικών επαναστατικών αγώνων.

Ένα παράδειγμα λειτουργίας του σχήματος αυτού είναι το εξής: όσο αναπτύσσονται στη διάρκεια του 19ου αιώνα τα μεγάλα εργοστάσια, λόγω των τεχνικών απαιτήσεων για ολοένα και μεγαλύτερη παραγωγή, του οικονομικού ανταγωνισμού και των απαιτήσεων για μεγαλύτερο έλεγχο επί του επιτελούμενου έργου, τόσο αυξάνει ο αριθμός των εργαζόμενων μισθωτών σ' αυτά. Εκεί οι συνθήκες εργασίας και ζωής τους διευκολύνουν να συνειδητοποιήσουν ότι η κατάσταση του καθενός δεν είναι μοναδική, αλλά ταυτίζεται με την κατάσταση των λοιπών εργατών. Και ενώ εργάζονται κατά τρόπο ουσιαστικά συλλογικό, το όφελος (κέρδος) που εμφανίζεται το ενθουλακώνουν οι καπιταλιστές. Αυτή είναι μία σημαντική αλλαγή από την πρότερη κατάσταση, τότε που η μεταποιητική απασχόληση πραγμα-

τοποιούνταν σε μικρά εργαστήρια και οι εργαζόμενοι διέθεταν τόσο μία εξατομικευμένη αντίληψη του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας που κατέβαλλαν, όσο και μία κατακερματισμένη αντίληψη για τον κοινωνικό χαρακτήρα της υλικής παραγωγής. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των σύγχρονων εργοστασίων οι εργάτες συνειδητοποιούν ότι «εμείς», οι πολλοί, δημιουργούμε τον υλικό πλούτο, αλλά «αυτοί», οι λίγοι, τον ιδιοποιούνται. Ο Μαρξ στο επαναστατικό σχέδιο και όραμά του επιδιώκε να προχωρήσουν οι εργάτες στο επόμενο βήμα, να επιδιώξουν να ανατρέψουν την κυριαρχία των ολίγων καπιταλιστών και να απαλλοτριώσουν τις σχέσεις που νομιμοποιούν και χαρακτηρίζουν το καπιταλιστικό σύστημα υπέρ μιας διαφορετικής μορφής κοινωνικής οργάνωσης. Πάντως, για να επιστρέψουμε, είναι από την παρεμπόδιση της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων από τις υφιστάμενες σχέσεις παραγωγής που προκαλείται η σύγκρουση η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της κίνησης της κοινωνίας.

Προσδιορίζοντας τη θέση των ιδεών (βλ. Σχήμα 1 παρακάτω) ο Μαρξ δηλώνει ότι πάνω από την οικονομική δομή της κοινωνίας «υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό *εποικοδόμημα* στο οποίο αντιστοιχούν καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης» (Μαρξ [1859] στο Jordan, 1971, βλ. παρακάτω).

Σε τι *έγκειται* το εποικοδόμημα το οποίο, όπως μόλις αναφέραμε, είναι υπερεκείμενο της υλικής (οικονομικής) βάσης της κοινωνίας; Χρησιμοποιώντας τα λόγια του Μαρξ, είναι οι «νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, αισθητικές ή φιλοσοφικές –με συντομία, ιδεολογικές– μορφές με τις οποίες οι άνθρωποι συνειδητοποιούν τη σύγκρουση [που προκύπτει από τις αντιφάσεις της υλικής ζωής] και την ξεπερνούν» (ό.π.). Εδώ εμφανίζεται απευθείας σύνδεση και ταύτιση των ιδεών με την ιδεολογία στην οποία αποδίδεται ένας ρόλος λειτουργικός· ο ρόλος του οχήματος που διευκολύνει τη συνειδητοποίηση των κοινωνικών αντιφάσεων, με άλλα λόγια των προβλημάτων της ζωής, μικρών και μεγάλων.⁶

**Καρλ Μαρξ, Εισαγωγή σε μία Συμβολή της Κριτικής
της Πολιτικής Οικονομίας
(Εισαγωγή του 1859)**

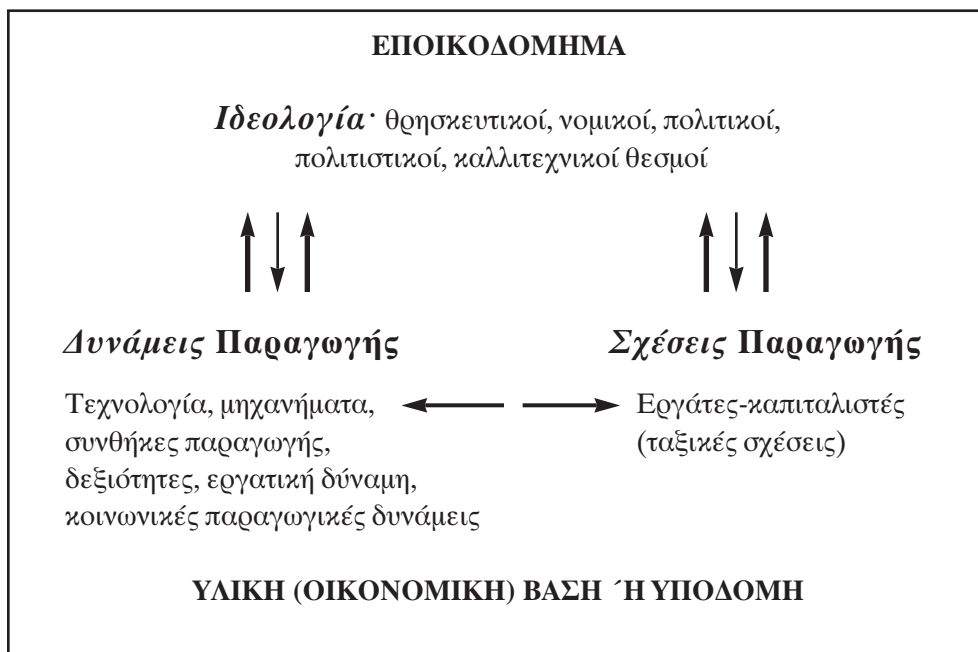
Το γενικό αποτέλεσμα στο οποίο κατέληξα και το οποίο άπαξ και κατακτήθηκε αποτελεί τον οδηγικό μίτο των ερευνών μου μπορεί να διατυπωθεί με συντομία ως εξής: στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους οι άνθρωποι εισέρχονται σε σχέσεις καθορισμένες που είναι αναπόφευκτες και ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σχέσεις παραγωγής οι οποίες αντιστοιχούν σε ένα καθορισμένο στάδιο ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το συνολικό άθροισμα αυτών των σχέσεων παραγωγής απαρτίζει την οικονομική δομή της κοινωνίας, το πραγματικό θεμέλιο, επάνω στο οποίο υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και το οποίο αντιστοιχεί σε καθορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και διανοητική διαδικασία της ζωής γενι-

κά. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την ύπαρξή τους [το είναι τους], αλλά, αντίθετα, η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε ένα ορισμένο στάδιο ανάπτυξής τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση με τις υφιστάμενες σχέσεις της παραγωγής ή –κι αυτό δεν είναι παρά μόνο νομική έκφραση του ίδιου πράγματος– με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες έχουν μέχρι τώρα ενεργοποιηθεί. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων οι σχέσεις αυτές μεταστρέφονται σε δεσμά τους. Τότε αρχίζει μία εποχή κοινωνικής επανάστασης. Με τη μεταβολή του οικονομικού θεμελίου ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα αργά ή γρήγορα μετασχηματίζεται. Θεωρώντας τέτοιους μετασχηματισμούς ένας διαχωρισμός θα πρέπει πάντοτε να γίνεται ανάμεσα στον υλικό μετασχηματισμό των οικονομικών συνθηκών της παραγωγής, ο οποίος μπορεί να καθοριστεί με την ακρίβεια της φυσικής επιστήμης, και στις νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, αισθητικές ή φιλοσοφικές –κοντολογίες, ιδεολογικές– μορφές με τις οποίες οι άνθρωποι συνειδητοποιούν τη διαμάχη αυτή και την παλεύουν. Ακριβώς όπως η γνώμη μας για ένα άτομο δεν βασίζεται σε αυτό που το ίδιο σκέφτεται για τον εαυτό του, έτσι δεν μπορούμε να κρίνουμε μία τέτοια περίοδο μετασχηματισμού με βάση τη δική της συνείδηση· αντίθετα, η συνείδηση αυτή θα πρέπει μάλλον να εξηγηθεί από τις αντιφάσεις της υλικής ζωής, από την υπάρχουσα διαμάχη ανάμεσα στις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις και τις σχέσεις της παραγωγής. Καμία κοινωνική κατάσταση πραγμάτων ποτέ δεν πεθαίνει προτού αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις για τις οποίες έχει χώρο· και οι νέες, ανώτερες σχέσεις παραγωγής ποτέ δεν εμφανίζονται προτού ωριμάσουν οι υλικές συνθήκες της ύπαρξής τους μέσα στη μήτρα της ίδιας της παλιάς κοινωνίας. Συνεπώς, η ανθρωπότητα πάντοτε θέτει στον εαυτό της μόνο τέτοιου είδους καθήκοντα τα οποία μπορεί να επιλύσει· βλέποντας το ζήτημα πιο προσεκτικά, διαπιστώνουμε ότι πάντοτε το ίδιο το πρόβλημα ανακύπτει μόνον όταν οι υλικές συνθήκες για την επίλυσή του έχουν κιόλας εμφανιστεί ή τουλάχιστον είναι στην πορεία σχηματισμού τους. Σε αδρές γραμμές οι διάφοροι τρόποι παραγωγής, ο ασιατικός, ο αρχαίος, ο φεουδαλικός και ο σύγχρονος αστικός, μπορούν να οριστούν ως προοδευτικές εποχές στον οικονομικό σχηματισμό της κοινωνίας. Οι αστικές σχέσεις παραγωγής αποτελούν την τελευταία ανταγωνιστική μορφή της κοινωνικής διαδικασίας της παραγωγής – ανταγωνιστική όχι με την έννοια του ατομικού ανταγωνισμού, αλλά με την έννοια ότι εκπηγάζουν από τις κοινωνικές συνθήκες της ζωής των ατόμων· ταυτόχρονα οι παραγωγικές δυνάμεις που αναπτύσσονται στη μήτρα της αστικής κοινωνίας δημιουργούν τις υλικές συνθήκες για τη λύση αυτού του ανταγωνισμού. Συνεπώς, αυτός ο κοινωνικός σχηματισμός φέρνει την προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας στο τέλος της.

(Μετάφραση του συγγραφέα, από την εκδοχή της «Εισαγωγής του 1859» που παρατίθεται στο Jordan, 1971, σ. 197-9.)

Σχήμα 1

Σχηματική παράσταση βάσης-εποικοδομήματος

Η σχέση, λοιπόν, των οικονομικών-υλικών διεργασιών και των ιδεών διατυπώνεται ρητά ως εξής: «Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και διανοητική διαδικασία γενικά. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει την ύπαρξή τους [το είναι τους] αλλά, αντίθετα, η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους» (Κ. Μαρξ, *Εισαγωγή σε μία Συμβολή της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, 1859, στο Jordan, 1971).

Ο Μαρξ θεωρεί πως, όπως υφίστανται κοινωνικές ανισότητες στην ιδιοκτησία, στην ιδιοποίηση του παραγόμενου πλεονάσματος και στην κατανομή του πλούτου, έτσι υφίστανται και ανισότητες οι οποίες σχετίζονται με την παραγωγή των ιδεών αλλά και με το εύρος της επιρροής που οι ιδέες που κυκλοφορούν σε μία κοινωνία ασκούν σε ένα δεδομένο πληθυσμό. Οι ανισότητες δε αυτές σχετίζονται πάλι με τη γενικότερη κατανομή του πλούτου της κοινωνίας ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις που την απαρτίζουν. Υποστηρίζει λοιπόν πως σε έναν «κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό», με άλλα λόγια σε μία συγκεκριμένη κοινωνία, «η τάξη η οποία κατέχει τα μέσα της υλικής παραγωγής έχει την ίδια στιγμή τον έλεγχο πάνω στα μέσα της διανοητικής παραγωγής». Έτσι, «οι ιδέες της άρχουσας τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες, δηλαδή η τάξη η οποία είναι η κυρίαρχη υλική δύναμη στην κοινωνία, είναι ταυτόχρονα η κυρίαρχη διανοητική δύναμη» (Μαρξ, *Γερμανική Ιδεολογία*, σ. 64 στο αγγλικό, βλ. μτφρ. Φιλίνη). Αναφορικά με την κοινωνική μεταβολή και πάλι ο Μαρξ δίνει προτεραιότητα στην οικονομική βάση της κοινωνίας, όπως προκύπτει από το εδάφιο της «Εισαγωγής του 1859» που παρατέθηκε νωρίτερα.

Από τα παραπάνω λοιπόν προκύπτει, νομίζω, με καθαρότητα η έμφαση, η προτεραιότητα την οποία δίνει ο Μαρξ στο υλικο-οικονομικό στοιχείο έναντι των ιδεών και γενικά έτσι ήταν αντιληπτό το μαρξικό έργο τουλάχιστον μέχρι την εποχή της εργασίας του E. Fischhoff (1944).

Δραστηριότητα 1/Κεφάλαιο 3

Συνοψίστε σε περίπου 200 λέξεις τα βασικά σημεία του μαρξικού θεωρήματος, όπως παρουσιάζονται στην «Εισαγωγή του 1859» (συμβουλευτείτε και το Σχήμα 1). Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

3.1.3 Αποκλίσεις και συγκλίσεις

Θα αναφερθώ τώρα σε ορισμένα σημεία, για τα οποία είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι παρουσιάζεται απόκλιση ή σύγκλιση μεταξύ των δύο διανοητών (Μαρξ και Βέμπερ) αναφορικά με ζητήματα τα οποία εγείρονται από τη βεμπεριανή θέση.

Όπως έχει υποστηριχτεί, η μαρξική αντίληψη για τον καπιταλισμό είναι *συστημική*, κυρίως στο πλέον σημαντικό του έργο, στο *Κεφάλαιο*. Όμως στον Μαρξ, στα περισσότερα ιστορικά του έργα (π.χ. *Ταξικοί Αγώνες στη Γαλλία*), αναφέρεται και τονίζεται και η σημασία των ενεργών *φορέων κοινωνικής δράσης*, όπως είναι οι κοινωνικές τάξεις και οι ταξικές μερίδες (δηλαδή τμήματα κοινωνικών τάξεων). Σε αντιδιαστολή, η βεμπεριανή αντίληψη σχετίζεται πιο άμεσα με την εμπειρική πραγματικότητα χρησιμοποιώντας την κατασκευή του ιδεότυπου.

Ο Μαρξ διακρίνεται από μία *ολιστική* προσέγγιση.⁷ Θεωρεί πως είναι ανάγκη να κατανοηθεί η ιστορία ως μία ολότητα, το ίδιο και η ιστορική πορεία και η κοινωνική μεταβολή.

Από την άλλη πλευρά, ο Βέμπερ δεν διάκειται ευμενώς προς αυτή τη μεθοδολογία τονίζοντας από τη δική του πλευρά τον ιδεοτυπικό χαρακτήρα της μαρξικής αντίληψης (Ferrarotti, 1985, σ. 262). Δηλαδή, ότι θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η μαρξική προσέγγιση ως ένας ιδεότυπος, ένα σχήμα ή μοντέλο και τίποτα περισσότερο (να υπενθυμίσω ότι ο ιδεότυπος είναι μία μέθοδος, δεν είναι μία εμπειρική θεωρία). Παράλληλα, δίνει έμφαση στη *μοναδικότητα* της δυτικής εξέλιξης προς τον καπιταλισμό, η οποία αποτελεί παρέκκλιση όταν συγκριθεί με την κατάσταση σε άλλες περιοχές του γνωστού κόσμου την εποχή της πραγματοποίησης της μετάβασης προς τον σύγχρονο (δυτικό) καπιταλισμό.

Αυτό, εξάλλου, ήταν ένα βασικό ερώτημα το οποίο αντιμετώπισε ο Βέμπερ. Ενδιαφερόταν, δηλαδή, να δει γιατί διαφοροποιείται η Δύση από τον λοιπό κόσμο. Προκειμένου να το απαντήσει, ασχολήθηκε όσο κανείς άλλος με τη συγκριτική μελέτη των παγκόσμιων θρησκειών. Στην απάντησή του ο Βέμπερ σαφώς προβάλλει τη διάσταση του ορθολογισμού – συνδέει τον σύγχρονο καπιταλισμό με την ανάδυση και κυριαρχία του ορθολογισμού ο οποίος θεωρεί (κατά την ερμηνεία του R. Swedberg) πως σε «τελευταία ανάλυση δημιουργεί τον καπιταλισμό».

Είναι μάλιστα οι εξής παράγοντες-εκδοχές του ορθολογισμού που «παράγουν τον καπιταλισμό»: (1) η ορθολογική [μόνιμη] επιχείρηση, (2) η ορθολογική [υπολογιστική] λογιστική, (3) η ορθολογική τεχνολογία, (4) ο ορθολογικός νόμος, (5) το ορθολογικό πνεύμα, (6) ο εξορθολογισμός της οικονομικής ζωής, (7) η ορθολογική οικονομική ηθική (Swedberg, 1998, σ. 18). Συνεπώς, ο Βέμπερ τονίζει τη σημασία ορισμένων ιδεών στην κοινωνική μεταβολή. Από αυτή την άποψη διαφέρει σημαντικά από τη μαρξική προσέγγιση.

Ως προς τον *ανορθολογισμό* που ενδημεί στον σύγχρονο καπιταλισμό, «την πιο μοιραία δύναμη της σύγχρονης ζωής» (αναφέρεται στο Grubaker, 1987, σ. 9), οι δύο στοχαστές συμφωνούν ότι πραγματικά υφίσταται και αποτελεί σημαντικότερο πρόβλημα. Διαφέρουν όμως στην αποτίμησή του. Αποτελεί άραγε ένα χαρακτηριστικό ενδογενές του καπιταλιστικού συστήματος, όπως υποστήριζε ο Μαρξ, ή είναι το προϊόν υπεριστορικών ή και εξωκοινωνικών δυνάμεων, όπως πιθανώς προκύπτει από την ανάλυση του Βέμπερ; Κατά τον τελευταίο, οι δυνάμεις αυτές εκφράζονται μέσα από τον συνδυασμό ηθικού κινήτρου και χρήματος, μέσα από τη γραφειοκρατία, τον εξορθολογισμό και την εκκοσμίκευση. Στον αντίποδα αυτής της αντίληψης προβάλλει η *αλλοτριώση*⁸ που χαρακτηρίζει την εργασία και άλλες όψεις της σύγχρονης (καπιταλιστικής) κοινωνικής ζωής, όπως υποστηρίζει ο Μαρξ, καθώς και οι προσπάθειες για διεξόδους, οι οποίες προϋποθέτουν τη ρήξη με το αστικό καθεστώς και την ανατροπή του – κάτι που ο Μαρξ ενεργά επιδίωκε, ενώ ο Βέμπερ απευχόταν (Löwy, 1989).

Ειδικά όσον αφορά τον σύγχρονο καπιταλισμό, ο Βέμπερ θεωρούσε ότι αποτελεί φαινόμενο *μοναδικό* το οποίο χαρακτηρίζεται από «αντιπαραδοσιοκρατία, δυναμισμό, ορθολογισμό και τη βασισμένη στον υπολογισμό βιομηχανική παραγωγή». Κατ' ακολουθία, τον ενδιέφερε να αναλύσει το φαινόμενο αυτό και να ανατρέξει στη γένεση του χαρακτήρα του και της κοινωνικής του δομής που, από τη μία πλευρά, επαρκεί για την ανάπτυξή του και, από την άλλη, βρίσκεται σε συμφωνία με αυτόν. Ανάμεσα στη χορεία των παραγόντων οι οποίοι επιδρώντας συνδιαμορφώνουν τον σύγχρονο καπιταλισμό, ο Βέμπερ ενδιαφερόταν να προσδιορίσει τη σημασία της *μοναδικότητας* του θρησκευτικού παράγοντα στη δημιουργία μιας ορθολογικά ρυθμισμένης ζωής. Ο θρησκευτικός παράγοντας τον ενδιέφερε γιατί σ' αυτόν έβλεπε την ενεργητική και αδιάλειπτη επιδίωξη ενός σκοπού που δεν είναι άλλος από τη σωτηρία. Μπροστά σε αυτόν τον επιδιωκόμενο σκοπό παραμερίζονται οι διαφυγές που παρείχε η μαγεία (Fischhoff, 1944, σ. 62-64).

Την απογείωση της θρησκευτικής «στοχοπροσήλωσης» την προσδιορίζει στον *ασκητισμό*· όχι στον κάθε είδους ασκητισμό (και υπάρχουν διάφοροι) αλλά σε αυτόν που προσιδιάζει σε εκείνες ειδικά τις προτεσταντικές εκκλησιαστικές κλειστές ομάδες (σέκτες), οι οποίες καλλιέργησαν την αυστηρή, συστηματική και μεθοδική ρύθμιση της καθημερινής ζωής με σκοπό τη σωτηρία. Συνεπώς, ο ασκητισμός αυτός, ο οποίος είναι προσανατολισμένος στον παρόντα κόσμο, είναι *ενδοκόσμιος*, αποτελεί αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία εκείνης της ψυχολογικής ώθησης που πιέζει τους πιστούς να συνταχθούν με τις απαιτήσεις του πρώιμου σύγχρονου καπιταλισμού.

Ο υψηλός βαθμός αντιστοιχίας ή συγγένειας ανάμεσα στην ψυχολογική στάση των μελών των συγκεκριμένων προτεσταντικών ομάδων και του σύγχρονου καπιταλισμού οδηγεί σε μία υψηλού βαθμού εσωτερική ενδυνάμωση αυτών των παραγόντων, ώστε να εμφανίζεται μία λειτουργική διαντίδραση ανάμεσά τους. Αυτή λαμβάνει τη συγκεκριμένη μορφή με την κινητοποίηση που προκαλείται στις δύο βασικές κοινωνικές κατηγορίες (καπιταλιστές ή επιχειρηματίες και μισθωτοί εργάτες ή σύγχρονοι προλετάριοι), οι οποίες συνεργαζόμενες στην παραγωγική διαδικασία πραγματοποιούν τον καπιταλισμό. Τόσο, λοιπόν, οι επιχειρηματίες όσο και οι εργάτες που ήταν μέλη αυτών των προτεσταντικών ομάδων έδωσαν τεράστια ώθηση στο ξεδίπλωμα του καπιταλισμού στη σύγχρονή του μορφή. Πώς; Αφενός, με την πεποίθηση των πρώτων ότι η επιτυχία τους, ο πλουτισμός τους, είναι τρόπος δοξασμού του Θεού και σαφής ένδειξη επιλογής τους. Αφετέρου, με την πεποίθηση των δεύτερων ότι στην εργασία, με την προθυμία τους να εργαστούν σκληρά στο επάγγελμά τους, προκαλείται χαρά η οποία δεν είναι παρά έκφραση της Θείας Χάρης. Έτσι λοιπόν πραγματοποιείται η παραγωγική ενεργοποίησή τους και ταυτόχρονα πραγματοποιούν τον σύγχρονο ορθολογικό καπιταλισμό! Σε αντιστοιχία με αυτές τις αντιλήψεις τους τα μεν κέρδη των επιχειρηματιών συσσωρεύονται για να επανεπενδυθούν, ενώ των λοιπών αποταμιεύονται (βλ. Fischhoff, 1944, σ. 64). Είναι δε ως προς τις τελευταίες αυτές διαστάσεις που, όπως επανειλημμένα έχουμε αναφέρει, διαφοροποιείται έναντι άλλων παλαιότερων μορφών καπιταλισμού (βλ. σχετικά και το κεφάλαιο 1 αυτού του τόμου και την εισαγωγή του συγγραφέα στην ΠΗ).

Από την πλευρά του, ο Μαρξ μάλλον θα απέρριπτε την αντίληψη του Βέμπερ για τον καπιταλισμό, κατά την οποία αποτελεί μία έννοια η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ερμηνεύσει φαινόμενα που συνέβησαν σε ριζικά διαφορετικές εποχές, όπως είναι ο αρχαίος κόσμος και ο καπιταλισμός του 19ου αιώνα. Παρ' ότι υπάρχουν στον Μαρξ αποστροφές που δείχνουν πως αναφέρεται σε καπιταλισμό και κατά την περίοδο πριν την ιστορική κυριαρχία του αυτού κοινωνικού μορφώματος, στον όγκο του έργου του το περιεχόμενο που δίνει στην έννοια αυτή είναι πολύ συγκεκριμένο. Για τον Μαρξ, ο καπιταλισμός ως έννοια είχε ένα πολύ συγκεκριμένο νόημα – αναφέρεται στη γενίκευση της εμπορευματικής οικονομίας η οποία χαρακτηρίζεται από την παραγωγή προϊόντων τα οποία προορίζονται να πωληθούν στην αγορά. Δηλαδή, χαρακτηρίζεται από την παραγωγή *εμπορευμάτων* που πραγματοποιείται σε ένα πλαίσιο όπου τα πάντα, συμπεριλαμβανομένης της ζωντανής εργατικής δύναμης που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία των εμπορευμάτων, έχουν μετατραπεί σε εμπορεύματα. Με άλλα λόγια, το πλαίσιο αυτό δεν είναι άλλο παρά αυτό του «καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής», έννοια με την οποία ο Βέμπερ δεν ασχολείται.

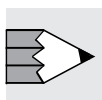
Η κυριαρχία της εμπορευματικής οικονομίας χαρακτηρίζει και βηματοδοτεί ολόκληρη την κοινωνία – μία τέτοια κοινωνία έχει στο μυαλό του ο Μαρξ όταν αναφέρεται σε καπιταλισμό και καπιταλιστική κοινωνία. Κατ' ακολουθία, η διάκριση του Βέμπερ ανάμεσα σε είδη καπιταλισμών δεν θα τον συγκινούσε.

Ο F. Parkin (1982) διαπιστώνει πως στο έργο του Βέμπερ ενυπάρχουν εκ παραλ-

λήλου δύο ειδών «θέσεις» για τη σχέση των προτεσταντικών δοξασιών με την ορθολογική καπιταλιστική νοοτροπία. Τις ονομάζει, αντίστοιχα, «ισχυρή» και «ισχνή».

Σύμφωνα με την πρώτη, η προτεσταντική-καλβινιστική διδασκαλία αποτέλεσε συνιστώσα ενεργή και καθοριστική για την εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού. Κι αυτό, γιατί ενέπνευσε τόσο τις ιδέες όσο και τις πρακτικές της ορθολογικής οικονομικής δραστηριότητας που χαρακτηρίζει αυτό το σύστημα. Έτσι, η «ισχυρή» θέση υποστηρίζει ότι δεν προηγήθηκε μόνο ιστορικά η εμφάνιση της διακριτής ηθικής του πρώιμου προτεσταντισμού του καπιταλιστικού πνεύματος, αλλά και τον διαμόρφωσε ενεργά, κατά τρόπο αποφασιστικό. Ειδικά, στηρίχτηκε στην αντίληψη της θεϊκής κλίσης η οποία προκάλεσε την εμφάνιση του εγκόσμιου (προτεσταντικού) ασκητισμού, που κι αυτός με τη σειρά του προκάλεσε την ορθολογική οικονομική συμπεριφορά του σύγχρονου καπιταλισμού.

Αντίθετα, με την «ισχυρή» θέση, η «ισχνή» δεν διατείνεται πως το ηθικό πλέγμα του προτεσταντισμού προκάλεσε την εμφάνιση του πνεύματος του καπιταλισμού, αυτό δε αποτελεί ένα πρώτο βασικό σημείο διαφοροποίησής της από την πρώτη. Απλά, ισχυρίζεται ότι οι δύο αυτές στάσεις συνάδουν πορευόμενες μαζί. Υπάρχει ένας υψηλός βαθμός συμφωνίας και συναλληλίας, μία εκλεκτική συγγένεια, ανάμεσα στον ηθικό κώδικα των προτεσταντών και τον οικονομικό κώδικα του σύγχρονου ορθολογικού καπιταλισμού. Ο Parkin υπογραμμίζει τη σχέση αυτή λέγοντας πως «ο Μπάξτερ ο ιεροκήρυκας και ο Φραγκλίνος ο καπιταλιστής, αν και δεν το γνώριζαν, ήταν αδέρφια» (1982, σ. 42). Με άλλα λόγια, και αυτό είναι ένα δεύτερο σημείο διαφοροποίησης της «ισχνής» από την «ισχυρή» θέση, τα δύο συσχετίζονται θετικά, ενώ μεταξύ τους εμφανίζεται η ύπαρξη εκλεκτικής συγγένειας. Η «ισχνή» θέση δεν αποφαινεται για την κατεύθυνση της αιτιότητας, αυτό παραμένει ένα ανοιχτό ζήτημα. Συνεπώς, ενώ ο προτεσταντισμός, σύμφωνα με την «ισχνή» θέση, δεν προκάλεσε απαραίτητως την εμφάνιση του καπιταλισμού, αποτέλεσε παρά ταύτα μία από τις αναγκαίες προϋποθέσεις της.

Δραστηριότητα 2/Κεφάλαιο 3

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, απαντήστε σε περίπου 200-250 λέξεις στο ακόλουθο ερώτημα: «Ποιες είναι οι βασικές διαφορές ανάμεσα στην “ισχυρή” και την “ισχνή” εκδοχή της θέσης του Βέμπερ;». Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Νομίζω ότι μπορεί κάποιος να υποστηρίξει πως η «ισχυρή» εκδοχή της θέσης του Βέμπερ, η οποία χρησιμοποιήθηκε, όπως προαναφέρθηκε, εναντίον των μαρξιστών, δεν αντέχει στην κριτική που της έχει ασκηθεί (βλ. και παρακάτω). Αποτέλεσε το αντίβαρο στην αντίστοιχα «ισχυρή» ή δογματική μαρξιστική αντίληψη για την προτεραιότητα των υλικών αναγκών και παραγόντων έναντι των ιδεών (στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως). Είναι η δεύτερη, η «ισχνή» εκδοχή της θέσης του Βέμπερ, που βρίσκεται πιο κοντά στην περισσότερο σφαιρική ώρι-

μη μαρξική αντίληψη, όπως αυτή καθρεφτίζεται στα αναπτύγματα των *Grundrisse* – έργο του Μαρξ το οποίο αγνοούσε ο Βέμπερ και το οποίο άρχισε να γίνεται ευρύτερα γνωστό ουσιαστικά από το 1953 (Μαρξ, 1989-1992).

Εκεί ο Μαρξ αποδέχεται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι προηγουμένως την επενέργεια των ιδεών και των διάφορων ιδεολογιών στις υλικές-παραγωγικές συνθήκες. Δείχνει να αποδέχεται ένα μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας των ιδεών αλλά και επίδρασης στη λοιπή κοινωνία, ακόμα και στην υλική-οικονομική της βάση, των επιμέρους εποικοδομημάτων. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις είναι εμφανές ότι η πρωτοκαθεδρία των υλικών παραγόντων πρακτικά υποχωρεί σχεδόν έως εξαφανίσεως. Όμως, είναι αλήθεια πως δεν εγκαταλείπεται εντελώς η προτεραιότητα που αποδίδεται στους υλικούς παράγοντες την οποία, γενικά, διατηρεί.

Στη δεύτερη αυτή περίπτωση εμφανίζεται, λοιπόν, μία σύγκλιση ανάμεσα στους δύο διανοητές, την οποία αναγνωρίζουν σήμερα οι σοβαροί μελετητές του έργου τους, όπως οι A. Giddens (1970), R. Collins (2001), G. Marshall (1982, σ. 152-5), G. Roggi (1983), M. Löwy (1989) και άλλοι. Βέβαια, σύγκλιση δεν σημαίνει και άρση των διαφορών, οι οποίες σε σημαντικό βαθμό εξακολουθούν να υφίστανται.

Έχει υποστηριχτεί ότι οι προαναφερθείσες διαστάσεις μεταξύ Μαρξ και Βέμπερ αφορούν την *αιτιακή προτεραιότητα* των υλικών έναντι των πνευματικών παραγόντων ή ιδεών, ή αντίστροφα (Löwy, 1989· Fischhoff, 1944, σ. 71-2). Ο Μαρξ κατ' επανάληψη έχει κατηγορηθεί για αναγωγισμό του πολύμορφου και σύνθετου κόσμου σε ένα βασικό αίτιο (το υλικο-οικονομικό στοιχείο). Η απάντηση δε των μαρξιστών είναι ότι ο Βέμπερ δίνει προτεραιότητα σε ορισμένες ιδέες. Από την άλλη πλευρά, μπορούμε να διαγνώσουμε και στους δύο συγγραφείς ένα στοιχείο σφαιρικότητας, αν και αυτή η αναγνώριση δεν σημαίνει πως ενυπάρχει στον ίδιο βαθμό και στους δύο διανοητές (αναφορικά με τον Βέμπερ, βλ. Löwy, 1989). Ειδικά για τον Βέμπερ, η τάση για *σφαιρικότητα* στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων προκύπτει από την εκ μέρους του αναγνώριση της συνθετότητας του κοινωνικού κόσμου και τη *μερικότητα* της προσέγγισής του στην ΠΗ (Fischhoff, 1944, σ. 65-68).

Δραστηριότητα 3/Κεφάλαιο 3

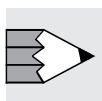
Πώς αντιμετωπίζει ο Βέμπερ το ίδιο το έργο του Μαρξ; Αναπτύξτε σε περίπου 300 λέξεις το θέμα αυτό ανατρέχοντας στα Παράλληλα Κείμενα που παρατίθενται στο Μέρος Β, και συγκεκριμένα στο Giddens, 1970, σ. 297-303, καθώς και στην Εισαγωγή στο έργο του Μαρξ *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, που παρατίθεται παραπάνω. Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Τέλος, αναφορικά με τον *ψυχολογικό* παράγοντα, συγκεκριμένα με το ζήτημα των ψυχολογικών θεμελίων του (δυτικού) καπιταλισμού, θα ήθελα να σημειωθούν τα εξής: ο Βέμπερ αποδεχόταν ότι, αν και είναι απαραίτητα για την εμφάνιση του καπιταλισμού, δεν εμφανίζονται μόνον ή αποκλειστικά στις προτεσταντικές εκδοχές του χριστιανισμού. Τα θεωρεί όμως απαραίτητα για την εμφάνιση

του καπιταλισμού. Αναγνωρίζει πως τόσο και άλλες εκδοχές του χριστιανισμού, όσο και άλλες θρησκείες είχαν αναπτύξει ηθικές προσεγγίσεις, οι οποίες είχαν ψυχολογικές επιπτώσεις αναφορικά με τα οικονομικά, λ.χ., ζητήματα. Παρά ταύτα, η συγκεκριμένη προτεσταντική εκδοχή των ψυχολογικών αυτών κινήτρων ήταν ουσιαστικά διαφορετική και μοναδική για πλειάδα λόγων τους οποίους δεν μπορούμε να εξαντλήσουμε εδώ (Fischhoff, 1944, σ. 67). Χωρίς αυτά θα καθυστέρουσε πιθανότατα η εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού ή, όπως έχει υποστηριχτεί, δεν θα εμφανιζόταν καθόλου.⁹

Από την πλευρά του ο Μαρξ ουσιαστικά αγνοεί τον ψυχολογικό παράγοντα. Αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, τον ενδιαφέρει η αλλοτρίωση των μισθωτών εργατών, η οποία, μεταξύ άλλων, αποτελεί και ψυχολογική λειτουργία, ενώ έχει και ψυχολογικού χαρακτήρα επιπτώσεις.

Δραστηριότητα 4/Κεφάλαιο 3

Με βάση τα παραπάνω, αναφερθείτε με συντομία σε δύο σημεία, τα οποία όμως να είναι διαφορετικά από αυτά στα οποία αναφερθήκατε σε προηγούμενες Δραστηριότητες. Στο ένα θα πρέπει να εμφανίζεται σύγκλιση και στο άλλο απόκλιση μεταξύ των απόψεων των Μαρξ και Βέμπερ. Παρουσιάστε (περίπου 200 λέξεις) τόσο το σημείο της σύγκλισης όσο και αυτό της απόκλισης. Ορισμένες κατευθύνσεις για την απάντησή σας δίνονται στο Παράρτημα, στο τέλος του κεφαλαίου.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί πως, ενώ τόσο ο Μαρξ όσο και ο Βέμπερ εμφανίζονται να ασχολούνται με το ίδιο πρόβλημα, δηλαδή την ανάπτυξη του καπιταλισμού, στην ουσία εργάζονται σε δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Στην πραγματικότητα επιχειρούν να δώσουν απαντήσεις σε διαφορετικά ερωτήματα και προς τούτο χρησιμοποιούν και διαφορετική μεθοδολογία. Ο Βέμπερ επιχειρεί να αναλύσει όλους τους διακριτούς παράγοντες που επιδρούν ή επενεργούν στην ανάπτυξη-διαμόρφωση του σύγχρονου καπιταλισμού. Εξετάζει το θέμα του κατ' αυτό τον τρόπο, γιατί επιδιώκει να προσδιορίσει αυτό το οποίο είναι *μοναδικό* στο δυτικό καπιταλισμό. Έτσι, προκειμένου να πιστοποιήσει αυτή τη μοναδικότητα, εστιάζει σε παράγοντες όπως το δυτικό νομικό σύστημα ή η δυτική πόλη, οι οποίοι διακρίνονται ως διαφορετικοί σε σύγκριση με τα ισχύοντα σε άλλες περιοχές του κόσμου, συνεπώς πιθανόν θα μπορούσαν να έχουν το ρόλο-κλειδί. Ταυτόχρονα είναι, κατά μία έννοια, υποχρεωμένος προκειμένου να ανασύρει αυτό που είναι μοναδικό, να υιοθετήσει μία περισσότερο ατομιστική προσέγγιση. Η μέθοδός του εν μέρει αποδίδει. Όμως, ξεφεύγει της προσοχής του ότι αυτό που είναι μοναδικό δεν είναι τόσο το ένα ή το άλλο χαρακτηριστικό ή παράγοντας όσο ο συγκεκριμένος *συνδυασμός* των επενεργούντων χαρακτηριστικών και παραγόντων. Ένα τέτοιος συνδυασμός αφορά, λόγου χάρη, τη διαφοροποίηση ως προς τον *χρονισμό* (τη χρονική σύμπτωση ή συγκυρία) της καπιταλιστικής ανέλιξης. Πάντως, ένα τέτοιο κοίταγμα στο ερώτημα που επιχειρεί να απαντήσει τοποθετεί και σε διαφορετική βάση και τη συχνά θεωρούμενη αιτιακή προτεραι-

ότητα που υποτίθεται πως δίνει στις ιδέες έναντι των υλικών παραγόντων – απλά δεν είναι αυτό το βασικό πρόβλημα που τον απασχολεί.

Από την άλλη πλευρά, το ερώτημα στο οποίο επιχειρεί να απαντήσει ο Μαρξ είναι διαφορετικής υφής και τάξεως. Ο Μαρξ ενδιαφέρεται να εξετάσει ποια είναι η ουσία του καπιταλισμού, ποιοι είναι οι «νόμοι» κίνησής του, πώς κυριαρχεί στην κοινωνία και το συνδεδεμένο μ' αυτά ζήτημα της προέλευσής του από το ιστορικά προηγούμενό του κοινωνικό μόρφωμα, καθώς και ποια είναι τα όρια και οι προοπτικές του. Είναι αυτά τα διαφορετικά ενδιαφέροντα και ερωτήματα που τον ωθούν, όχι βέβαια αυτόματα, να δώσει μία πιο σφαιρική από τον Βέμπερ ολιστική θεώρηση-απάντηση στην οποία ρητά σταθμίζονται τόσο τα συστημικά δεδομένα όσο και η επίδραση των φορέων της κοινωνικής δράσης, όπως ήδη αναφέρθηκε.